

<https://doi.org/10.31108/2.2023.2.29.8>
УДК 159.96: 316.6

Олена Савченко
Таїсія Михно

ПЕРЕЖИВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ НАПРУЖЕНОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ: МЕТОДИКА ДІАГНОСТИКИ

Савченко Олена, Михно Таїсія. Переживання соціальної напруженості в українському суспільстві: методика діагностики.

Вступ. Соціальна напруженість – стан суспільства, що виникає в невизначеній ситуації, яка змінює знайому та комфортну життєдіяльність членів суспільства, несе реальний або уявний обмежувальний чи загрозливий характер. Переживання стану соціальної напруженості – важливий чинник соціальної активності особистості та суспільних сил, спрямованих на зміну незадовільної ситуації і гармонізування стосунків в суспільстві.

Мета дослідження – розробити психодіагностичну методику для вимірювання рівня переживання стану соціальної напруженості, що панує в українському суспільстві.

Методи. Запропонована авторська методика «Соціальна напруженість в суспільстві» (Т. Михно, О. Савченко) та здійснені необхідні заходи перевірки її валідності, надійності та дискримінативності тверджень. Для перевірки конвергентної валідності використовувались стандартизовані опитувальники: «Особистісні ресурси» (О. Савченко, С. Сукач) та «Стабільність психічного здоров'я – коротка форма (МНС-SF-UA)» (Е. Носенко, А. Четверик-Бурчак).

Результати. Визначено психологічні маркери стану соціальної напруженості в суспільстві. Проведені процедури підтвердили валідність шкал щодо вимірювання переживань, високу надійність-узгодженість та дискримінативність тверджень методики. Була здійснена стандартизація шкал методики на вибірці осіб юнацького віку ($N=129$), сформовані тестові норми за шкалою станайнів.

Висновки. Розроблена методика «Соціальна напруженість в суспільстві» є пілотажним проектом, оскільки продовжується робота по уточненню валідності шкал, планується проведення перевірки надійності-стійкості за схемою «тест-ретест», формування тестових норм для різних вікових груп.

Ключові слова: переживання соціальної напруженості, психологічні маркери соціальної напруженості, соціальна напруженість, соціальна напруженість в українському суспільстві.

Savchenko, Olena, Mykhno, Taisiya. Experiencing social tension in Ukrainian society: a diagnostic instrument.

Introduction. Social tension is a condition that develops in a society as a result of an uncertain situation that changes the usual and comfortable life of people and has a real or imagined restrictive or threatening character. Experiencing social tension is an important factor in the social activity of individuals and social forces that are aimed at improving the current situation and harmonizing relations in society.

The **aim** of the study was to develop a psychodiagnostic instrument for measuring the level of experiencing social tension in Ukrainian society.

Methods. The Social Tension in Society (T. Mykhno, O. Savchenko) was proposed and the necessary measures were taken to check its validity, reliability and statements discrimination. To check convergent validity, standardized questionnaires "Personal Resources" (O. Savchenko, S. Sukach) and "Stability of Mental Health - Short Form (MHC-SF-UA)" (E. Nosenko, A. Chetveryk-Burchak) were used.

Results. Psychological markers of social tension in society were determined. The validity of the scales for measuring experiences, high reliability-consistency and statements discrimination of the instrument were confirmed. The instrument scales standardization was conducted on a sample of young people ($N=129$) and its test norms were formed according to the stanine scale.

Conclusions. The Social Tension in Society is a pilot project and the validation of its scales is well underway. It is planned to conduct a reliability-stability check according to the test-retest scheme and to form test norms for different age groups.

Key words: experiencing social tension, psychological markers of social tension, social tension, social tension in Ukrainian society.

Вступ. Події в Україні за останні три роки (тривала пандемія Covid-19, повномасштабна війна на території країни) суттєво змінили стиль життя українців. Все більш актуальним для багатьох стають питання безпеки, психічного здоров'я, долання щоденних стресів та тривалих стресових умов. Припускаємо, що змінились і пріоритетні цінності у більшості мешканців країни, і сприйняття поточних подій. Одним із маркерів сучасного стану українців є підвищений рівень соціальної напруженості, який суттєво впливає на психоемоційний стан людей, їх умонастрій, що може ускладнювати подолання стресу, відновлення ресурсів, нормалізацію життєдіяльності у складних, іноді екстремальних умовах життя. І. Шепель вказує, що ще під час пандемії українське суспільство потрапило у стан високої соціальної напруженості, оскільки «населення опинилось в умовах «раптової бідності», втративши роботу, доступ до соціальних послуг, втративши соціальні зв'язки, нормальне соціальне життя» (Шепель, 2021: 48). Визнаючи переживання стану соціальної напруженості як важливий чинник життєдіяльності особистості, гостро постає питання щодо його вимірювання та контролю, а отже виникає потреба у розробці відповідного психодіагностичного інструментарію.

Українські дослідники розглядають стан напруженості в суспільстві як таке тло, яке може спровокувати як загрози для існування суспільства події, так і активізувати прогресивні сили, спрямовані на покращення умов життя (Бабак, 2002; Владико, 2006; Карамушка, 2018; Соболева, 2017). Так, Є. Сірий вважає, що соціальна напруженість в будь-якому суспільстві буде виникати як реакція на незрозумілу ситуацію, або таку, яку суспільство прийняти не може. Серед емпіричних індикаторів такого стану дослідник виокремлює загальне невдоволення соціальних суб'єктів ситуацією; незадоволення можливостями свого впливу на ситуацію та діями тих соціальних сил, які здатні впливати на ситуацію (Сірий, 2017). У дослідженнях соціологів найчастіше у фокусі уваги стають такі негативні явища, як: соціальні конфлікти, посилення суперечностей в суспільстві (Бабак, 2002), протестні явища (протестні настрої та дії, готовність виявляти непокору) (Владико, 2006; Резнік, 2017). Сама нестабільність суспільства сприймається як «наслідок такої організації (дезорганізації) суспільства, коли відсутні загальна, соціетальна мета, спільне бачення цілісної картини світу, єдина система базових цінностей, інші системні регулятори» (Соціальна напруженість, 2019: 14). Соціальна напруженість у суспільстві сприяє появі швидких, спонтанних, непередбачуваних змін, до яких важко пристосуватись людині, і як наслідок вона втрачає впевненість у собі, відчуває дезорієнтацію, переживає невдоволеність, неможливість реалізувати свої інтереси (Соціальна напруженість, 2019).

У дослідженнях психологів увага більше концентрується на невдоволеності потреб (повній або частковій їх депривації), неможливості реалізації значущих цілей соціальних суб'єктів (Слюсаревський, 2002), тривале домінування негативних емоційних станів (фрустрації, агресії, ригідності та тривожності) (Карамушка, 2018; Карамушка та ін., 2021).

У нашому дослідженні ми розуміємо соціальну напруженість як стан суспільства, що виникає в невизначеній ситуації, яка змінює знайому та комфортну життєдіяльність членів суспільства, несе реальний або уявний обмежувальний чи загрозовий характер. Переживання стану соціальної напруженості є одним із чинників, який сприяє формуванню в суспільстві сил, спрямованих на зміну незадовільної ситуації і гармонізацію станів членів суспільства (їх потреб, цінностей та інтересів), соціальних стосунків. Важливо додати, що ми погоджуємось з думкою Л. Карамушки (2018) щодо існування фонового стану соціальної напруженості, який сприймається як нормальний стан, на тлі якого позитивні очікування переважають над конфліктами, домінує орієнтація на компромісне вирішення конфліктів, підтримується стабільність функціонування цілісності тощо. Про стан «фонові напруженості» кризового соціуму, де дестабілізуються всі соціальні показники та втрачається соціальна збалансованість, писала і О. Злобіна (Соціальна напруженість, 2019).

Мета дослідження – розробити психодіагностичну методику для вимірювання рівня переживання стану соціальної напруженості, що панує в українському суспільстві.

Завдання дослідження: 1) визначити маркери стану соціальної напруженості в суспільстві; 2) розробити методику діагностики рівня переживання стану напруженості в суспільстві; 3) перевірити методику на валідність, надійність, дискримінативність тверджень; 4) провести стандартизацію шкал методики на вибірці осіб юнацького віку.

Аналіз робіт О. Владико (2006), О. Злобіної (Соціальна напруженість, 2019), Є. Сірого та М. Нахабіч (2018), М. Слюсаревського (2002), Н. Соболевої (2017) дозволив визначити такі маркери стану соціальної напруженості в суспільстві: 1) відчуття неможливості реалізації значущих потреб; 2) переживання недостатності задоволення наявних потреб; 3) розуміння загрози життя соціальних суб'єктів; 4) бажання протестувати проти влади, устрою; 5) незгода з введенням нових правил та порядків в суспільстві; 6) бажання чинити опір зовнішнім силам (поза держави/суспільства), які чинять негативний вплив на суспільство; 7) складність визначення шляхів і можливостей самореалізації в суспільстві; 8) відчуття нестабільності життя; 9) посилення рівня агресивності та дратівливості; 10) формування негативних очікувань щодо майбутнього. Ці маркери виступили основою для розробки психодіагностичного інструментарію.

Методи та організація дослідження. Запропонована авторська методика «Соціальна напруженість в суспільстві» складається з 20 тверджень, які утворюють два змістові блоки. Перший блок спрямований на оцінювання власного переживання напруженості в суспільстві, а другий блок містить аналогічні твердження, однак пропонує оцінити, наскільки найближче оточення є чутливим до маркерів напруженості. Інструкція до методики: «Уважно прочитайте кожне висловлювання та оцініть, наскільки ви особисто погоджуєтесь з ним, якщо: 1 – абсолютно не погоджуюсь, 7 – абсолютно погоджуюсь». Отже, у методиці використана семибальна порядкова шкала. Для перевірки конвергентної валідності шкал авторської методики були використані такі психодіагностичні методики: «Особистісні ресурси» (О. Савченко, С. Сукач) (Савченко та ін., 2022) та «Стабільність психічного здоров'я – коротка форма (МНС-SF-UA)» в адаптації Е. Носенко, А. Четверик-Бурчак (Носенко, Черверик-Бурчак, 2014). Вони дозволяють перевірити тотожність переживання стану соціальної напруженості з іншими переживаннями особистості, особливо з рівнем переживання соціального благополуччя. Дослідження проводилось в онлайн-режимі з використанням Google-форми, посилання на яку надсилалось електронною поштою та Телеграм-каналом.

Для перевірки якості розробленої методики використовувались такі математико-статистичні процедури: дельта критерій Фергюсона для перевірки рівня дискримінативності, альфа-показник Кронбаха для перевірки рівня надійності-узгодженості, процедура факторного експлораторного аналізу для визначення внутрішньої структури методики, процедура кореляційного аналізу за формулою Пірсона для перевірки конвергентної валідності, U-критерій Манна-Уїтні для перевірки критеріальної валідності, описова статистика, процедура формування шкали станайнів.

Вибірка дослідження. Для перевірки створеної методики була сформована вибірка, яку склали 129 студентів українських ЗВО різних курсів (м. Київ). Серед досліджуваних 75,2% жінок та 24,8% чоловіків. Віковий діапазон вибірки – від 17 до 23 років. Серед опитуваних: 79,8% осіб наразі перебувають в Україні, порівняно далеко від зони бойових дій, 9,3% – в Україні, в безпосередній близькості до зони активних бойових дій, а 10,9% – за кордоном; 41,9% осіб не змінили місце проживання з початку військових дій в Україні, 20,2% змінили місце проживання, 12,4% змінили місце проживання під час військового стану в Україні декілька разів, 25,6% респондентів змінювали місце проживання, але з часом повернулися назад.

Результати дослідження та їх обговорення. Перевірка тверджень на рівень дискримінативності здійснювалась за критерієм Фергюсона. Результати свідчать про високий рівень дискримінативності кожного твердження методики, середній рівень дискримінативності всіх тверджень дорівнює 0,951, це свідчить про те, що твердження дозволяють розділити досліджуваних на різні категорії.

Була здійснена перевірка внутрішньої структури авторської методики за допомогою факторного експлораторного аналізу. В таблиці 1 представлені результати факторного аналізу, які демонструють два незалежні фактори.

Таблиця 1

Факторна структура методики «Соціальна напруженість в суспільстві»

№	Твердження	Невдоволеність станом суспільства	Протестні настрої
1	Я відчуваю неможливість реалізації власних значущих потреб в українському суспільстві	0,751	0,048
2	В українському суспільстві я лише частково чи недостатньо можу задовольняти власні потреби	0,736	-0,066
3	Я відчуваю загрозу для свого життя в українському суспільстві (незалежно від того, звідки така загроза йде)	0,521	0,262
4	На даний момент мені важко побачити можливості для власної самореалізації в українському суспільстві	0,787	0,031
5	Я маю бажання протестувати/виражати незадоволення щодо нашої влади, лідерів думок та їх діяльності	0,264	0,588
6	Я не підтримую нові правила, порядки, що приймаються в українському суспільстві	0,620	0,162
7	Я хочу чинити опір проти зовнішніх для держави чинників, які здійснюють негативний вплив на українське суспільство	0,064	0,702
8	Я можу охарактеризувати власне життя як нестабільне	0,648	0,271
9	Останнім часом я став (ла) більш агресивно поводитись, проявляти роздратування	0,484	0,302
10	На даний момент мої очікування майбутніх подій є достатньо негативними	0,669	0,051
11	Я відчуваю, що моє оточення не має можливості для реалізації власних значущих потреб в українському суспільстві	0,544	0,321
12	Люди, які мене оточують, лише частково чи недостатньо задовольняють власні потреби	0,636	0,205
13	Моє оточення відчуває загрозу для свого життя в українському суспільстві (незалежно від того, звідки ця загроза йде)	0,466	0,422
14	На даний момент людям з мого оточення важко побачити можливості для власної самореалізації в українському суспільстві	0,614	0,423
15	Ті, хто мене оточує, мають бажання протестувати/виражати незадоволення щодо нашої влади, лідерів думок та їх діяльності	0,218	0,747
16	Люди з мого оточення не підтримують нові правила, порядки, що приймаються в українському суспільстві	0,510	0,438
17	Моє оточення хоче чинити опір проти зовнішніх для держави чинників, які здійснюють негативний вплив на українське суспільство	-0,039	0,835
18	Оточуючі характеризують власне життя як нестабільне	0,601	0,254
19	Останнім часом люди з мого оточення стали більш агресивно поводитись, проявляти роздратованість	0,567	0,335
20	На даний момент моє оточення має достатньо негативні очікування майбутніх подій	0,684	0,243
Відсоток сумарної дисперсії (%)		38,3	9,72

Перший фактор складається з 14 тверджень методики (1, 2, 3, 4, 6, 8, 10, 11, 12, 14, 16, 18, 19, 20). Проведений аналіз змісту його складових дозволив назвати його «Невдоволеність станом суспільства». Другий фактор, до складу якого увійшли 4 твердження (5, 7, 15, 17), отримав назву «Протестні настрої». Перевірка надійності-узгодженості тверджень в межах однієї шкали проводилась за допомогою коефіцієнта альфа Кронбаха. Для першої шкали показник Кронбаха склав 0,913, для другої – 0,768. Отримані дані доводять високу узгодженість змісту тверджень, що входять до складу єдиної шкали. За загальним рівнем переживання стану соціальної напруженості у суспільстві, коефіцієнт Кронбаха дорівнює – 0,912.

Розроблені шкали методики були перевірені на рівень конвергентної валідності за допомогою процедури кореляційного аналізу. Були використані україномовні стандартизовані на юнацькому віці психодіагностичні методики. У таблиці 2 наведені коефіцієнти кореляції між показниками методики «Соціальна напруженість в суспільстві» та методиками «Особистісні ресурси» (загальний рівень ресурсної наповненості, рівень емоційної спустошеності), «Стабільність психічного здоров'я – коротка форма (МНС-SF-UA)» (рівень гедоністичного, соціального, психологічного благополуччя та комплексний показник стабільності психічного здоров'я).

Таблиця 2

Показники кореляції шкал авторської методики з іншими методиками

Шкали розробленої методики	«Особистісні ресурси» (О. Савченко, С. Сукач)		«Стабільність психічного здоров'я – коротка форма (МНС-SF-UA)»			
	Емоційна спустошеність	Загальний рівень ресурсної наповненості	Гедоністичне благополуччя	Соціальне благополуччя	Психологічне благополуччя	Загальний рівень стабільності псих. здоров'я
Невдоволеність станом суспільства	0,303**	-0,313**	-0,326**	-0,187*	-0,225*	-0,267**
Протестні настрої	0,211*	-0,110	-0,103	-0,028	-0,076	-0,074
Загальний рівень переживання соц. напруженості	0,314**	-0,296**	-0,306**	-0,167	-0,212*	-0,247**

Примітка: * - значущість зв'язку при $p < 0,05$; ** - значущість зв'язку при $p < 0,01$.

Отримані дані частково підтверджують валідність шкал авторської методики. Встановлені взаємозв'язки показників авторської методики і з конкретними психо-емоційними переживаннями, і з інтегративними переживаннями різних форм благополуччя. Звертаємо увагу, що з показником соціального благополуччя корелює лише показник рівня невдоволеності станом суспільства ($p < 0,05$). Це підтверджує той факт, що авторська методика дійсно більше відображає переживання певних подій в суспільстві, ніж відсторонені оцінки процесів, що відбуваються в соціумі. Говорячи про оцінювання, маємо на увазі багатокритеріальну оцінку власного добробуту і задоволеності життям, що враховує співставлення власного рівня з життєвими умовами інших людей, своїми попередніми станами. Аналіз валідності шкал авторської методики буде продовжено, що дозволить уточнити їх зміст.

Цікавим фактом є те, що ми не отримали розбіжностей за U-критерієм Манна-Уїтні при спробах визначити критеріальну валідність шкал. Не підтвердились наші припущення, що рівень переживання безпеки (територіальна близькість до зони ведення військових дій) та мобільність у пошуку безпеки (частота зміни місця проживання під час війни) впливають на переживання стану соціальної напруженості. У таблиці 3 наведені декілька прикладів

результатів порівняння різних груп за цими показниками. Це доводить той факт, що переживання, які діагностуються методикою, дійсно відображають суб'єктивне сприйняття особами соціальної ситуації в країні, а не власної безпеки чи благополуччя. Результати діагностики є незалежними від місцеперебування осіб, активності у пересуванні під час війни, що опосередковано свідчить про незалежність від суб'єктивного переживання безпеки/небезпеки власного життя.

Таблиця 3

**Результати порівняння показників переживання соціальної напруженості
у різних категоріях людей**

Шкали розробленої методики	Близькість до військових дій				Частота зміни місцеперебування			
	У зоні проведення (N=14)*	За кордоном (N=12)*	Емпіричне значення U	Р рівень значущості	Не змінювали (N=54)*	Деякі рази (N=16)*	Емпіричне значення U	Р рівень значущості
Невдоволеність станом суспільства	11,8	15,5	60,0	0,23	34,7	38,3	387,5	0,53
Протестні настрої	13,8	13,1	80,0	0,86	34,8	37,7	396,5	0,62
Загальний рівень переживання соц. напруженості	12,2	15,0	66,0	0,37	34,6	38,5	383,5	0,50

Примітка: * - наведений середній ранг по групі

Для розробки тестових норм за шкалами методики «Соціальна напруженість в суспільстві» була проведена процедура перевірки відповідності даних нормальному характеру розподілу. Була використана процедура М. Плохинського, відповідно до якої показники асиметрії та ексцесу не повинні перевищувати потроєної їхньої похибки. Результати, представлені в таблиці 4, доводять відповідність емпіричного розподілу даних нормальному розподілу.

Таблиця 4

Описова статистика за шкалами авторської методики

Статистичний показник	Переживання стану соціальної напруженості	Невдоволеність станом суспільства	Протестні настрої
Середнє	68,33	52,44	15,88
Стандартна помилка середнього значення	2,016	1,724	0,519
Медіана	70,00	53,00	16,00
Стандартне відхилення	22,895	19,585	5,893
Асиметрія	0,050	0,191	-0,069
Стандартна помилка асиметрії	0,213	0,213	0,213
Ексцес	-0,288	-0,492	-0,474
Стандартна помилка ексцесу	0,423	0,423	0,423
Мінімум	20	16	4
Максимум	127	100	28

Для формування тестових норм була обрана процедура переведення даних у шкалу

станайнів, відповідно до якої 1-3 станайни відповідають низькому рівню, 4-6 станайнів – середньому рівню, 7-9 станайнів – високому рівню вираженості психічної властивості. У таблиці 5 наведені тестові норми за шкалами методики.

Таблиця 5

Тестові норми за шкалами методики «Соціальна напруженість в суспільстві»

Загальний рівень переживання стану соціальної напруженості (бали)	Рівень невдоволеності станом суспільства (бали)	Рівень протестних настроїв (бали)	Станайн	Рівень індивідуального результату
менше 63	менше 18	менше 4	1	Низький
64-89	19-28	5-8	2	
90-120	29-35	9-11	3	
121-153	36-46	12-14	4	Середній
154-182	47-58	15-17	5	
183-211	59-66	18-20	6	
212-253	67-76	21-23	7	Високий
254-281	77-89	24-25	8	
більше 281	більше 89	більше 25	9	

Інтерпретація шкал методики «Соціальна напруженість в суспільстві»:

1. Шкала «Невдоволеність станом суспільства» (сума балів за твердженнями 1, 2, 3, 4, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 18, 19, 20).

Високий рівень показника відображає високу невдоволеність людини суспільними процесами, можливостями, які в поточному періоді надає українське суспільство своїм громадянам. Респонденти зіткнулися з досвідом неможливості реалізації намічених планів, отримання бажаного, задоволення повною мірою своїх значущих потреб. Вони помічають зміни в суспільстві, нові правила та вимоги, які оцінюють як непрогресивні явища, відмовляються прийняти їх та дотримуватись. Вони відчують, що в суспільстві порушуються важливі принципи спільної життєдіяльності, а саме: справедливості, гуманізму, відповідальності тощо. Респонденти бажають повернення до ситуації стабільності та передбачуваності, де була можливість для самореалізації, переважали безпека та комфорт. Через нестабільність життя особи не бачать позитивних варіантів розвитку майбутніх подій, вважають їх загрозливими і для себе особисто, і для їхнього оточення.

Низький рівень показника відображає тенденцію сприймати своє життя як достатньо стабільне та передбачуване, формувати переважно позитивні очікування щодо майбутнього та не відчувати складності в знаходженні можливостей для особистісного розвитку і реалізації своїх намірів в суспільстві. Респонденти приймають нові правила суспільства, дотримуються їх, що допомагає їм достатньою мірою реалізовувати власні потреби.

2. Шкала «Протестні настрої» (сума балів за твердженнями 5, 7, 15, 17).

Високий рівень за шкалою демонструють ті особи, які мають протестні настрої та бажання спрямувати власні сили на незадовільну ситуацію задля змін і повернення більш бажаної соціальної ситуації. Незалежно від чинників, що спричинили несприятливу ситуацію в суспільстві (зовнішніх чи внутрішніх), вони виявляють готовність чинити опір, проявляти непокору.

Низький рівень за шкалою демонструють ті особи, які не мають потреби виражати протест суспільним змінам, мають низьку готовність виходити на мітинги та демонстрації, застосовувати інші способи для вираження непокори та незгоди.

3. Загальний рівень переживання соціальної напруженості в суспільстві (розраховується як сума двох первинних оцінок за шкалами «Невдоволеність станом суспільства» та «Протестні настрої», після чого результат переводиться в станайни).

Високий рівень переживання соціальної напруженості демонструють ті суб'єкти, які

знаходяться в стані дискомфорту від невизначеності ситуації (новизни, швидкості змін, незрозумілості подій), сприймають стан суспільства як такий, що несе реальну чи уявну небезпеку та загрозу і для всього суспільства, і для самої людини, виявляють готовність до незгоди та непокори щодо рішень, прийнятих урядом країни, представниками офіційної влади.

Низький рівень переживання соціальної напруженості притаманний тим особам, які сприймають стан суспільства як передбачуваний та стабільний, а події, що відбуваються, розглядають як сприятливі можливості для власного розвитку та самореалізації. Вони підтримують суспільні зміни, сприймають їх як прогресивні.

Висновки. Було здійснено спробу розробки психодіагностичного інструментарію щодо вимірювання рівня інтенсивності переживання стану соціальної напруженості в суспільстві. Визначено дві незалежні складові переживання стану соціальної напруженості: переживання невдоволеності станом суспільства та протестні настрої. Розпочата робота щодо перевірки шкал методики на надійність та валідність. Отримані результати свідчать про високу надійність-узгодженість складових шкал методики, про високу їхню валідність щодо діагностики особистісних переживань.

Перспективи подальших досліджень. Потребує подальшого уточнення зміст особистісних переживань, що діагностуються шкалами методики (перевірка конвергентної, дивергентної та критеріальної валідності), та проведення перевірки показників на надійність-стійкість результатів (вересень 2023 року). У перспективі плануємо провести низку досліджень, в яких рівень переживання соціальної напруженості в суспільстві буде розглядатись як фактор, що визначає інтенсивність та частоту прояву інших психічних феноменів.

Література

1. Бабак, О.В. (2002). Диференціація доходів як чинник соціальної напруженості: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соціол. наук: 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології» / НАН України; Інститут соціології.
2. Владико, О. (2006). Соціальна напруженість і готовність до соціального протесту. *Українське суспільство 1994–2004: моніторинг соціальних змін* / В. Ворона, М. Шульга (ред.). Київ: Інститут соціології НАН України, 466–476.
3. Карамушка, Л.М. (2018). Класифікація видів соціальної напруженості в освітніх організаціях. *Організаційна психологія. Економічна психологія*, 1 (12), 44–56.
4. Носенко, Е.Л., Четверик-Бурчак, А.Г. (2014). Опитувальник «Стабільність психічного здоров'я – коротка форма»: опис, адаптація, застосування. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Педагогіка і психологія»*, 20, 89–97.
5. Психолого-організаційні детермінанти забезпечення психологічного здоров'я персоналу освітніх організацій в умовах соціальної напруженості : монографія (2021). Л. М. Карамушка, О. В. Креденцер, К. В. Терещенко [та ін.] ; за ред. Л. М. Карамушки. Київ – Львів : Видавець Вікторія Кундельська.
6. Резнік, О. (2017). Перцептивний, інтенційний та змістовний рівні соціальної напруженості в Україні: відмінності детермінанти. *Український соціологічний журнал*, 1-2, 69–76.
7. Савченко, О.В., Сукач, С.А., Тімакова, А.В. (2022). Методика «Особистісні ресурси»: валідація та стандартизація на вибірці осіб юнацького віку. *Габітус*, 44, 114–122.
8. Сірий, Є.В., Нахабич, М.А. (2018). Дослідження соціальної напруженості в Україні: засадничі аспекти та розробка інструментарію (за результатами фундаментальних досліджень): монографія. Київ: ЦОП «Глобус».
9. Сірий, Є.В. (2017). Системний аналіз соціальної напруженості в контексті побудови її концептуальної моделі та алгоритмізації дослідження. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*, 1 (9), 70–77.
10. Слюсаревський, М.М. (2002). Соціальна напруженість: теоретична модель необхідних і достатніх показників. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*, 5 (8), 24–34.
11. Соболева, Н. (2017). Соціально-психологічні чинники соціальної напруженості в кризовому суспільстві. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін*, 4 (18), 104–114.
12. Соціальна напруженість у кризовому соціумі: соціально-психологічний аналіз (2019) / за наук. ред. О.Г. Злобіної. Київ: Ін-т соціології НАН України.
13. Шевель, І.П. (2021). Соціальне напруження, зумовлене соціальними змінами та соціальними реаліями, як фактор сьогодення. *Актуальні проблеми філософії та соціології*, 28, 46–49. DOI: <https://doi.org/10.32837/apfs.v0i28.946>

References

1. Babak, O.V. (2002). Dyferentsiatsiia dokhodiv yak chynnyk sotsialnoi napruzhenosti [Income differentiation as a factor of social tension]: avtoref. dys. na здобuttia nauk. stupenia kand. sotsiol. nauk: 22.00.04 «Spetsialni ta haluzevi sotsiologii» / NAN Ukrainy; Instytut sotsiologii. [in Ukrainian].
2. Vladyko, O. (2006). Sotsialna napruzhenist i hotovnist do sotsialnoho protestu [Social tension and readiness for social protest]. *Ukrainske suspilstvo 1994–2004: monitorynh sotsialnykh zmin* / V. Vorona, M. Shulha (red.). Kyiv: Instytut sotsiologii NAN Ukrainy, 466–476. [in Ukrainian].
3. Karamushka, L.M. (2018). Kласифікація видів сotsialnoi napruzhenosti v osvitynikh orhanizatsiiakh [Classification of types of social tension in educational organizations]. *Orhanizatsiina psykholohiia. Ekonomichna psykholohiia*, 1 (12), 44–56. [in Ukrainian].
4. Nosenko, E.L., Chetveryk-Burchak, A.H. (2014). Opytuvalnyk «Stabilnist psykhiichnoho zdorovia - korotka forma»: opys, adaptatsiia, zastosuvannia [Questionnaire "Stability of mental health - short form": description, adaptation, application]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Serii «Pedagogika i psykholohiia»*, 20, 89–97. [in Ukrainian].
5. Karamushka, L.M., Kredentser, O.V., Tereschenko, K.V., Ivkin, V.M., Lagodzinska, L.I., & Kovalchuk, O.S. (2021). Psykholoho-organizatsiini determinanty zabezpechennia psykholoichnogo zdorovya personalu osvitynikh organizatsii v umovakh sotsialnoi napruzhenosti [Psychological and organizational determinants of educational organization staffs mental health maintenance in conditions of social tension]. Vydavets Viktoria Kundelska. [In Ukrainian].
6. Reznik, O. (2017). Pertseptyvnyi, intentsiinyi ta zmistovnyi rivni sotsialnoi napruzhenosti v Ukraini: vidminnosti determinanty [Perceptual, intentional and meaningful levels of social tension in Ukraine: differences in determinants]. *Ukrainskyi sotsiologichnyi zhurnal*, 1-2, 69–76. [in Ukrainian].
7. Savchenko, O.V., Sukach, S.A., Timakova, A.V. (2022). Metodyka «Osobystisni resursy»: validyatsiia ta standartyzatsiia na vybirtsi osib yunatskoho viku [The "Personal Resources" methodology: validation and standardization on a sample of youth]. *Habitus*, 44, 114–122. [in Ukrainian].
8. Siryi, Ye.V., Nakhovich, M.A. (2018). Doslidzhennia sotsialnoi napruzhenosti v Ukraini: zasadnychi aspekty ta rozrobka instrumentarii (za rezultaty fundamentalnykh doslidzhen): monohrafiia [Study of social tension in Ukraine: basic aspects and development of tools (based on the results of fundamental research): monograph]. Kyiv: TsOP «Hlobus». [in Ukrainian].
9. Siryi, Ye.V. (2017). Systemnyi analiz sotsialnoi napruzhenosti v konteksti pobudovy yii kontseptualnoi modeli ta alhorytmizatsii doslidzhennia [Systemic analysis of social tension in the context of building its conceptual model and research algorithmization]. *Problemy sotsialnoi roboty: filosiia, psykholohiia, sotsiologii*, 1 (9), 70–77. [in Ukrainian].
10. Sliusarevskyi, M.M. (2002). Sotsialna napruzhenist: teoretychna model neobkhdnykh i dostatnykh pokaznykiv [Social tension: a theoretical model of necessary and sufficient indicators]. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii*, 5 (8), 24–34. [in Ukrainian].
11. Sobolieva, N. (2017). Sotsialno-psykholohichni chynnyky sotsialnoi napruzhenosti v kryzovomu suspilstvi [Socio-psychological factors of social tension in a crisis society]. *Ukrainske suspilstvo: monitorynh sotsialnykh zmin*, 4 (18), 104–114. [in Ukrainian].
12. Sotsialna napruzhenist u kryzovomu sotsiumi: sotsialnopsykholohichni analiz (2019). [Social tension in a crisis society: socio-psychological analysis] / za nauk. red. O.H. Zlobinoi. Kyiv: In-t sotsiologii NAN Ukrainy. [in Ukrainian].
13. Shevel, I.P. (2021). Sotsialne napruzhenia, zumovlene sotsialnymy zminamy ta sotsialnymy realiiamy, yak faktor sohoddennia [Social tension caused by social changes and social realities as a factor of the present]. *Aktualni problemy filosiif ta sotsiologii*, 28, 46–49. DOI: <https://doi.org/10.32837/apfs.v0i28.946> [in Ukrainian].

Відомості про авторів

Савченко Олена Вячеславівна, докторка психологічних наук, професорка, професорка кафедри педагогіки та психології, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Київ, Україна.

Savchenko, Olena, Dr., Prof., Professor of the Department of Pedagogy and Psychology, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine.

ORCID ID: <https://orcid.org/000-0002-7069-7419>

E-mail: savchenko.elena.v@gmail.com; elena.savchenko@kneu.edu.ua

Михно Таїсія Валентинівна, здобувачка вищої освіти на першому (бакалаврському) рівні за спеціальністю «Психологія», Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Київ, Україна.

Mykhno, Taisiya, Graduate of the first (bachelor's) level in Psychology, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine.

E-mail: tayiska02@gmail.com

Отримано 3 квітня 2023 р.
Рецензовано 24 квітня 2023 р.
Прийнято 28 квітня 2023 р.